

על 'טראפיק' במרשתת ושירה בישראל 2015

ברשימה זו אבקש לדון ב"תופעת חסן" - העיסוק האינטנסיבי בשירתו של רועי חסן - תופעה יוצאת דופן בעידן שבו שירה איננה מעניינת את הציבור הרחב, עידן שבו ספר שירה טוב נמכר בממוצע בעשרות בודדות של עותקים. תקופתנו היא תקופה שבה כדי לאפשר הקשבה לשירה טובה, על מבקר השירה לעסוק בנושאים חוץ-פואטיים, למצער. ברשימה זו אבקש להבהיר מהם המנגנונים הכלכליים שיצרו את "תופעת חסן" - וזאת בנפרד משירתו כשלעצמה, שהיא שירה טובה מאוד ברובה, גם אם מוגבלת. וזאת, במידת מה, כדי לתבוע את עלבונם של משוררים ומשוררות לא מעטים שאינם זוכים אף לשמץ מההתייחסות שגורפת שירתו של חסן, וזאת בגלל המנגנונים אותם אתאר.

את "תופעת חסן" יצרו מנגנונים חומריים לחלוטין, ובראשם - ה'טראפיק' שמייצר השיח הערתי במרשתת. 'טראפיק' הנו המונח המגדיר את תנועת הגולשים באתר מסוים. ככל שהטראפיק גדול יותר - כלומר מספר הכניסות רב יותר - כך האתר יכול להשיג יותר מפרסמים ופרסומות, בתמורה גבוהה יותר.

עתן 'הארץ', למרות ההתנשאות המאפיינת אותו, שומר על איכות כבר עשורים. כך כמו כל העיתונות המודפסת הוא נתון בקשיים כלכליים. סיכויי עיתון יומי לשרוד הם אפסיים ללא מעבר לדיגיטל והשגת מנויים רבים למהדורה הדיגיטלית באתר העיתון.

טראפיק הוא המפרנס את העיתון, אבל לא דווקא מעורר בני אדם לפעולה של ממש. אבקש לטעון שהטראפיק שמייצר השיח הערתי של משוררי 'ערס פואטיקה', ובעיקר שירת רועי חסן, מעיד אמנם על שיח ער סביב הנושא, אבל מידת השפעתו על המציאות הישראלית היא מוגבלת ואולי אפסית ממש. שיח הוא עניין של מסמנים, ובניגוד למילים שמייצרות מציאות, השיח מייצר בעיקר את עצמו, מזין את עצמו, ניזון אמנם מהמציאות אבל חוזר על עצמו בלופ של ניסוחים המתחרים זה בזה. כך גם ה"שיח הערתי".

המחאה והביקורת הופכות למסמנים בעולם של לייקים שאיבדו קשר למסומנים, במקרה זה - בני האדם. ורצוני להדגיש: איני מזלזל ואיני ממעיט בערך המחאה הערתית כנגד ההתנשאות והקיפוח - שהיו ואולי עדיין הם מנת חלקם - של צאצאי תפוצות צפון אפריקה ואסיה, כמו גם יוצאי רומניה, אתיופיה ועוד.

מצבם של משוררים בהקשרי המדיה היה תמיד בעייתי, והוא הופך יותר ויותר בעייתי בישראל 2015, שבעצם אין לה עניין מיוחד בשירה, אלא בעיקר בהקשריה הסוציולוגיים. הסוציולוגיה בלעה את הספרות, ומשורר נקרא בעיקר לדיונים בנושאי סוציולוגיה, לא פואטיקה, או במידה שהוא מוכן לחשוף סיפור חיים, עדיף קשה, נטיות מיניות וביוגרפיה פצועה. וכך משוררים שלמצער אינם עוסקים בפוליטיקה והוויות, ואין להם ביוגרפיה פצועה שרצונם לחשוף אלא רק שירים - טובים יותר או פחות - מתקשים להתקיים מדיאלית. ומאחר שלמרבייתנו המשוררים אין די קוראים, הרי שללא קיום מדיאלית, השירה (כמעט) איננה קיימת. אנו חיים בעידן שבו ה"שיח" במרשתת תפס את מקומה של השיחה

הספרותית, העיסוק הסוציולוגי בלע את השירה, והמשוררים המעטים שזוכים לרכוב על גל השיח הם במידה רבה פיונים במשחק תרבותי הנשלט בידי כוחות שוק הפועלים במרשתת. מאות ואלפי לייקים של מי שאינם מתעניינים בשירה אבל מתעניינים בטוקבקים הם המנוע הכלכלי גם של עיתון רציני כמו 'הארץ'. בלי לייקים וטוקבקים אין טראפיק - כלומר גולשים - שבלעדיהם אין פרסומות, שבלעדיהן אין עיתון. והקיום במרשתת הוא מטבעו אגרסיבי, צעקני, חושפני ושטחי.

אם כן, כאשר משורר מורכב למדי כרועי חסן נחת על שולחנו של עורך ה'מוסף לתרבות וספרות' של 'הארץ', התגלה לעורך לא רק משורר טוב מאוד, אלא אף מכרה זהב עבור מוסף נטול פרסומות. וכך "רוכב" העורך כבר שנה ויותר על הגל שנוצר, כאילו מדובר בגדול משוררי ישראל. אכן מדובר במשורר טוב מאוד, שהוא אחד מבין עשרות משוררים ומשוררות צעירים וצעירות, טובים וטובות מאוד, הפועלים כיום בישראל. אך זאת צריך להבין: יש ערך כלכלי לא מבוטל לשיח של חסן המתפרסם במרשתת באתר 'הארץ', ומושך אליו אלפי גולשים, טוקבקיטים ומלייקקים. כי ה'טראפיק' כאמור מביא מפרסמים.

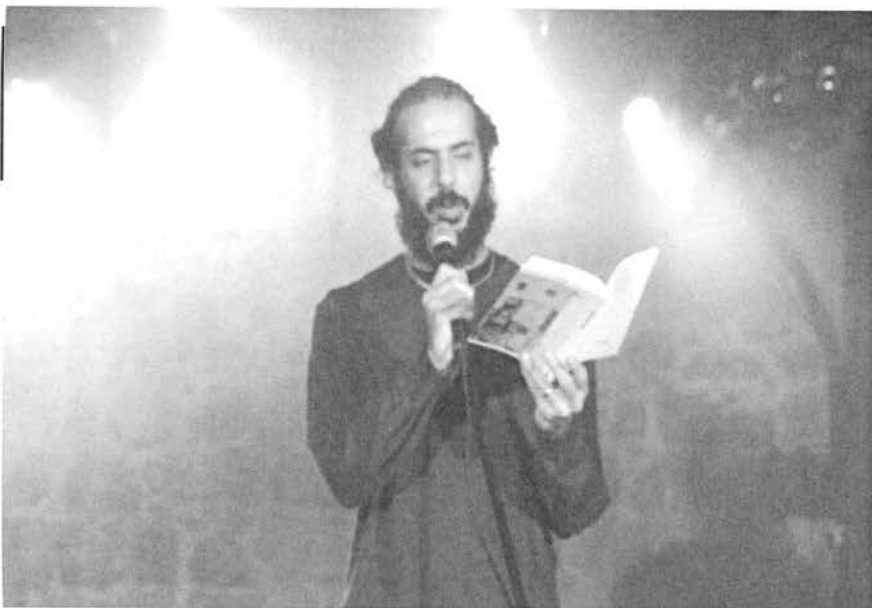
ובאשר לרועי חסן, אני טוען שהוא לא ניסח פואטיקה חדשה ופורצת דרך (כפי שביקש לטעון מבקר השירה של 'הארץ', אילן ברקוביץ') וגם אינו גרפומן חסר ערך פואטי כפי שטען המבקר דוד (ניאו) בוחבוט, על דפי אותו עיתון ממש. שניהם טועים, לדעתי, גם אם יש אמת חלקית בטענותיהם - וטעותם, כאמור מייצרת טראפיק. מדובר במשורר טוב מאוד, אבל לא כזה המשנה את פני השירה. פרסום שתי הרשימות הנ"ל במרשתת, שתיהן קיצוניות, גרר אלפי לייקים, מאות טוקבקים, והרבה טראפיק. כך שני המבקרים אוהבי השירה נכנסו, כנראה בבלי דעת, ל"משחק" כלכלי מתוחכם, שעושה שימוש בידע הפואטי לצורך משיכת גולשים, שכל קשר בינם לשירה הוא מקרי בלבד.

ככלל, שירת חסן מבקשת, כמו הילד במשל על המלך העירום, לחשוף את הזיוף של האליטות האשכנזיות, ועושה זאת היטב, בישירות ובאמינות. ואכן תשומת הלב שקיבלה עוררה את חמתו של המשורר הוותיק והמעולה מאיר ויזלטיר, שביקש לשים את הרברים בפרופורציות, בעודו יוצא נגד מי שהפואטיקה הזועמת שלו דומה במידה לא מבוטלת לזו שלו. ולמרות האמת והזיוף הרב בשירה ישירה ובהירה כגון זו, הרי אין בה חידוש פואטי - מדובר בשירה נרטיבית שכמותה כתבו צ'רלס בוקובסקי ועוד מאות ואלפי משוררים. גם תמטית אין כאן חידוש - שהרי לפני חסן כבר כתבו אהרון אלמוג, מואיז בן הראש, ארז ביטון (שהליריות שלו הקלה על הממסד, המעטיר כעת שפע פרסים עליו ועל שירתו, בצדק אמנם).

שיריו של חסן, לפחות הטובים שבהם, יכולים לעורר קנאת סופרים (אפילו אצל כותב הרברים האלה, גם הוא משורר), אבל אין בהם חידוש פואטי (למעט אולי הכנסת מקצב הרפ האמריקני לשירה העברית). יותר מזה, אני טוען שהמחאה החברתית העולה מהם, לא תוכל, ככל הנראה, לשנות מציאות, כי מדובר ב"שיח" שאינו מגיע אל מרבית הציבור הישראלי, שרובו עני, נוסע באוטובוסים, לא קורא 'הארץ', ואין לו מושג מיהו נתן זך, מושא התקפתו של חסן (וסביר גם שאין לו מושג מיהו חסן עצמו).

זהו שיח שנועד לשעשע, במובן של "לחם ושעשועים", את ציבור הקוראים והגולשים בעיתון הטוב והאליטיסטי, וגם: להעביר את שעות הפנאי, לנקו זעם, להפוך אנרגיה פוטנציאלית לפעילות במציאות - למסמנים אינסופיים פרי מקלדות הומויות. בעיה נוספת, ועליה לא ארחיב כאן, היא בעיית היעדר הביקורת העצמית, סממן המאפיין את מרבית השירה הישראלית הנכתבת היום - כשירת היופי והמשפחה המאוהבת בעצמה של מרבית משוררי 'הליקון', או שביעות הרצון העצמית של משוררי 'משיב הרוח' האמנוניים.

אומר בנושא רק שבעיקרון - בשירה יש שתי אפשרויות ליצירת עומק:

רועי חסן, יטיב

החופשי גולשים בין הטוקבקים ביחס לשיר של רועי חסן והמהומה המתחוללת סביבו.

ואותן דמויות בשיריו של חסן, הנוסעות באוטובוסים ואין להן כסף לתקן שן שבורה (כפי שמוצג הדובר באחד משיריו) לא גולשות ב'הארץ'. זהו ציבור קשה-יום הנאבק לגמור את החודש, ובמקרה הטוב, קורא את החינמון 'ישראל היום' (וזאת מעדות אישית, גם אני נוסע אוטובוסים, וקורא את העיתון המדובר). ה"כבוד" הראוי המורעף כיום על ארז ביטון לא משנה את חייו של עובד שירות-לקוחות המשיב על טלפונים במשך יום עבודה שלם. השירים של חסן, טובים יותר ופחות, נקראים בעיקר בקרב קהל קוראי 'הארץ', ואלה אינם בדיוק מי שחסן כותב עליהם בשיריו. כלומר שיש. כך, באופן פרדוקסלי ומצער למדי, הרצון לתעד את ישראל השנייה והשלישית, הפך לדיון מסמנים שטחי באתר של 'העיתון לאנשים חושבים', על גבם של אנשי צווארון כחול, שבינם לבין שיח זה אין דבר וחצי דבר.

נרמה לכאורה שהספרות יוצאת נשכרת - הנה, בכל זאת אלפי לייקים ומאות טוקבקים למשורר. אבל זה לא קשור לשירה, זה עוד אחד מסממני התבוסה של הספרות כיישות סוברנינית. וגם בעידן הווירטואלי, למרבה הצער, לספרות אין טראפיק. בעידן הפלורליסטי של המרשתת, עידן שבו בכל זאת קונים ספרים (אמנם לא שירה), ניתן היה לצפות לשלל אתרים מקוונים בעברית שעיסוקם ספרות. טעות. אין כאלה, למעט אחדים הנמנים על אצבעות כף יד אחת ('יקום תרבות', 'קורא בספרים'). וכל הדברים הללו, המוסיפים שיח לשיח המיותר למדי גם כך, נכתבו כדי לומר שעל הספרות להישמר לנפשה מהסוציולוגיה הבולענית. כי כשציבור הגולשים ישתעמם מהשיח המזרחי, גם אותם משוררים שהימרו בכל ה'ז'יטונים שלהם על הנושא וקוטפים כעת פרסים, לא יזכו בקוראים, מלבד אולי במסגרת הכפייה של מערכת החינוך. כלומר עיקר ענייננו כאן אינו במציאות, בקיפוח אמיתי שהיה והנו נחלתן של אוכלוסיות מקופחות, אלא בשיח, כלומר בייצוגים של ייצוגים. כלומר באופנה.

שיח מסמנים וייצוגים זה אינו חסר קשר למציאות, כמובן. אבל השפעתו עליה מזערית. וכך נמצא שגם משורר מעורר תהודה עצומה כרועי חסן משתתף במשחק המסמנים והייצוגים, ולא ממש משנה למעסיק שצריך לבחור בין גבר אשכנזי למזרחי בראיונות עבודה, אלא אולי רק למעסיק כלשהו באקדמיה, הנדרש לאפליה 'מתקנת' ברוח התקינות הפוליטית של ימינו.

בעזרת הלשון (פאול צלאן, שם, נניח, או יאיר הורביץ - כאן) או בעזרת הסיטואציה (בוקובסקי, שם, חסן - כאן). רועי חסן כותב שירה ריאליסטית בהירה ופשוטה, שהעומק שלה נובע מהטחת הדברים בפני הקוראים, והוא עושה זאת טוב. אבל כדי ליצור מורכבות, נדרשת גם ביקורת עצמית (כמו, למשל, בכמה מן השירים הביקורתיים של ויולטיה, שניכרת בהם השפעת שירי התוכחה והזעם של ביאליק, והאני-הדובר נתפס כמנוול כמו ההמון המבוקר). ביקורת עצמית שכזאת כמעט לא מצאתי בשירתו של חסן.

מאז ניסח מישל פוקו את מנגנוני יצירת השיח, והדרך שבה הוא הופך להיות אמצעי דכאני של בעלי הכוח והשולטים במנגנוניו, חלפו כמה עשורים, אבל התזה הפוקואינית שרירה ועומדת: בעידן המודרני אין צורך בהענשה פיזית, בכליאה, אף שגם זה נעשה. מספיק הפיקוח. בעבר - נדרש הכוח השלטוני לעוד ועוד גייסות כדי לשלוט על המונים עניים וזועמים, כיום - אפשר לייצר "שיח" וידוי פייסבוקי, המספק למנגנוני הפיקוח את האינפורמציה הדרושה להם. כי בעידן המרשתת, היחיד כבר אינו אלא "סובייקט" (על פי הגדרתו של אלטוסר - כלומר אני המזוהה עצמו רק במסגרת שיח חברתי) מוכפף לאיזה נרטיב-על.

כך פייסבוק, המרשתת והשולטים בהם (צוקרברג ושות') הם המוסד הדכאני האולטימטיבי של ימינו; ימים שבהם בני אדם בוחרים באופן עצמאי ואוטונומי לחשוף את חייהם בפומבי, לשתף, למתג ולהעצים ובו זמנית לספק לאותו אה גדול פרנסה של מיליארדים. כך גם העיתון לאנשים חושבים מסרסר בשיח העדתי לצורכי טראפיק. השיח העדתי החליף את שיח הכיבוש שהידלדל וגווע כתוצאה מאי רלוונטיות למציאות הישראלית, באשר אין פתרון נראה לעין. גויעת השיח על הכיבוש כתוצאה מהייאוש המאכל בשני הצדדים - התורה חלל תודעתו שהוליד שעמום.

השיח של הכיבוש מת, והשיח העדתי קם לתחייה (אם כי, למרבה הצער, לא תמצאו משורר מזרחי אחד כיום שיחבר באופן מובהק ובריש גלי בין דיכוי המזרחים לדיכוי הערבים).

קוראים רבים - בעיקר מקרב מי שמכונים "אליטה" (אנשי הייטק שאינם רואים אור יום ויושבים כל היום מול המסך) - זקוקים לשעשוע מחשבתי כהפוגה מעבודתם. כלומר - יושבים להם מאות אלפי בני אדם ומקלידים טוקבקים, מעלים פוסטים בפייסבוק, ועושים לייקים לשיר כלשהו במקום לצאת אל העולם האמיתי - ואף לדאוג למוחלשים, מכל מוצא שהוא.

קבוצת המשוררים שהתאגדה תחת הכותרת 'גרילה תרבות', בראשות מתי שמואלוף ורועי ארד, אכן ניסתה לעורר תשומת לב לעולות שונות. עבודתם היתה עבודת קודש, של ניסיון חיבור בין הפואטי לאתי. אבל הצלחתם העיקרית היתה בסלילת הדרך לרועי חסן ומשוררי 'ערס פואטיקה'. כלומר ביצירת שיח. והשיח הוא שיח של מסמנים, שהקשר שלהם למסומנים - כלומר, בני האדם וסבלם, קושיים להתפרנס - רופף עד לא קיים. לשירה יכולת מוגבלת ביותר לשנות את המציאות, כמו גם לאמנות בכלל. המשורר ו'ה ארדן אף סבר שאין לה כל השפעה על המציאות. לדעתי פעילות 'גרילה תרבות' היתה מבורכת, אבל עוררה ציפיות גבוהות מדי משירה. חשוב שתהיה שירה פוליטית, וכתיבת שיר פוליטי-מחאתי טוב היא אתגר רציני. לא כדאי לוותר על שירים שכאלה. אבל לחשוב ששיח לייקים וטראפיק משנה מציאות - זוהי טעות במקרה הטוב ויהרהר במקרה הרע.

מדובר בשיח וירטואלי, והוא אינו מוציא אלפים לרחובות. זהו בעיקר דיון של האליטה בינה לבין עצמה. כך שזו חגיגה של כלום, מפוקחת, במידה רבה, על ידי האח הגדול של ההון השולט בישראל, של ממשלתה ושל בעלי הכוח האמיתיים בחברה. הם "מרשים" לציבור לנקז את זעמו למרשתת כתחליף למחאה אמיתית, זועמת, כזו שהחלה ברחוב רוטשילד ונעלמה כלא היתה, כי המפגינים מנסים להתפרנס, ובזמנם